

259

Українське Видавництво

„Знаття—то сила”

У 259.

С. Черкасенко.

На шахті.

Малюнки з шахтарського життя.

№ 2.

1. Чорний блиск.
2. Чепуха.
3. Необережність.
4. П'яниця.
5. Воронько.
6. Весною.

Ціна 12 коп.

Київ.

Друкарня Товариства „Просвіщеніє”

Крещатик 27.

Українське Видавництво

„Знаття—то сила“

У. 259.

С. Чєркасенко.

На шахті.

Малюнки з шахтарського життя.

№ 2.

1. Чорний блиск.
2. Чепуха.
3. Необережність.
4. П'яниця.
5. Воронько.
6. Весною.

Київ.

Друкарня товариства „Просвіщеніє“

Крещатик 27.

Центральна наукова
БІБЛІОТЕКА АН УРСР
Ізв. № 1908092

Чорний

бліск.

— Стій! п... п... пу...

Дід Лаврін хотів промовити „тпру!“, але губи йому заклякли від морозу.

Довгонона замордована шкапа спинилася і, тяжко відсапнувши, похнюпилася, похиливші мало не до землі свою довгу, байдужу до всього голову. Старий шахтарь злісно штовхонув її ногою в черево.

— Повернись! щоб ти йому здохла!..

Шкапа злехка здрігнулась, підняла голову й відступила трохи набік.

Старий, погано лаючи не вість кого, тремтячими руками відчепив барок, докотив вагончика до краю рейок, страшенно напруживши, перекинув і почав залізною лопатою вигрібати з його мокрий липкий глей. Останні двадцять років він все чомусь лається, що-далі з більшим запалом; з того часу, коли він почав лаятись систематично, на світі не зсталось мабуть такої людини, котрої він не вилаяв, хоч нишком. Найбільш доставалося хазяїнам та начальству, котрих старий лаяв з захопленням, з натхненням і пророкував їм загибел, коли не на цім, то на тім світі. Сороміцька лайка стала у нього за звичку: кожне слово, що вилітало йому з вуст, було оздоблено жовчю й лайкою.

Поставивши вагончика знов на колеса, дід Лаврін усім тілом почув, що страшено вморився. Старечий піт під сорочкою й на лобі миттю прохолос од морозу, в руки зайшли зашпори, пальці розчепірились.

Він тяжко зітхнув. Холодний, пронизливий вітер, сповнивши решту міцних колись легенів, викликав страшений вибух кашлю; старе, виснажене тіло затремтіло від того кашлю, в грудях клекотало, хрипіло, свистіло, пищало, мов у старій обшарпаній гармонії. Вкупі з одривчастою лайкою, Лаврін випльовував на рейки чорне з кров'ю мокротіння.

Стояла восьма година ночі. Морозило. Пекучий вітер вільно гуляв на високім глеянім валу, де не було жодного захищту, й проймав старого до кісток. На краю вала горіло огнище з вугілля, присно блискаючи й розпускаючи усюди чорний смердючий дим. Старий Лаврін, утерши зашкрубленим рукавом запущені інеєм вуси й бороду, на превелику силу витяг з кешені кесет з тютюном, куценьку люлечку й примостиивсь біля огню, не звертаючи уваги на свого єдиного товариша, ворону, розбиту на ноги, шкапу. Вона постояла, постояла. Й, помітивши, що дід забув про все на світі, oprіч своєї лульки, повернулась задом до вітру й тихо дрімала, скиливши голову й зрідка здрігуючись від набридливого морозного вітру.

Робота на шахті кипіла. Важко стукала й дзвеніла машина, гуркотіли по рейках вагончики, торохтіло вугілля, падаючи із „опрокідивателя“ униз. Ясно світили лихтарі громовинного світла, освітлюючи широкий двір з ріжними будинками, високу темну будівлю, височенну цегельну трубу; довга-довга, на тонких високих стовпцях, естокада здавалась вночі якоюсь потворою з безліччю ніг; до неї було прибудовано знизу „сортировку“ з грохотами.

Дід Лаврін підняв голову й з ненавистю озирнувся довкола. Старий не міг байдужо дивитись на всі отсі навісні будівлі, вигадки зажерливості людської, не міг без прокльонів чути грюкання грохотів. Від одвернувся й замисливсь, посмоктуючи свою носогрійку. Химерною здавалась його зібрана од вітру постать.

А він думав... Все життя—гірке, безнадійне, нікчемне, непотрібне промайнуло в його старечій голові, як одна хвилиночка. Гуркіт грохотів нагадав йому його дитинство...

Он сновигають по високій скрипучій драбині невеличкі дитячі тіні. Дід знає, що то хлопчаки й дівчатка—глейщики й глейщиці—по черзі злаязуть погріти біля машини свої закацюблені пальці, сірі од глею, чорні од вугілля. О, він гаразд ще й досі знає, що то за праця—вистояти що-дня дванадцять годин на тремтячім низенькім ослоні, нахилившись над грохотом, по котрому в шаленім танку скачуть униз чорні, блискучі шматки вугілля, такі жаркі в огні й такі з біса пекуче холодні на грохоті. Він добре знає, що вони вийшли з таємних надр землі, що чорний блиск іхній ховає в собі тепло, чудове жадання тепло... за-для багатирів. І він ненавидів його зараз усією рештою свого хворого серця, намученої душі, потьмаренного розуму. Але тоді, коли він був глейщиком, такі думки ще не краяли йому серця: дзвінкий дитинячий регіт його в літку й тихий жалібний плач в-зімку розтиналися часто-густо під дахом сортіровки.

Зіма. Ніч. Ясно світять над грохотами спущені із стелі невеличкі електричні лямпочки, відбиваються тисячами чорних іскор на шматках вугілля, ріжуть очі; розпачливо ридає за тонкою шальовчаною стіною хуртовина, вривається крізь рясні щілини в сортіровку. По обидва боки грохотів стоять хлопчаки й дівчатка з посінілими від морозу рученятами й почервонілими мокрими носами. Он Кравцева Тетяна й Жолобова Христя не видержують далі, бо навіть сліози позамерзали їм на віях і сияли, як перлині. Вони піdstriбують, ляпають долонями, закаблуками, хукають на руки, але раптом, наче умовившись, вибігають із сортіровки, й глухе тупання іхніх чобіт по драбині заглушає на мить лютє ридання завирюхи. Вони побігли погрітись до машини.

— Ага, непереливки!
— Ач, які тонкошкурі!

Регочутъ крізь слізи їм у-слід де-хто з хлопчаків, але видно, що кожний з них завзятих залюбки побіг би за ними.

— Та хіба вони грітись побігли?
— А куди ж?
— До Ванька смазчика.
— Ха-ха-ха!..

Вони були такі малі, не було молодших од 8 літ і старших од 14... З своїми чистими серцями, прозорими душами, променистими ясними очима—вони були надзвичайно хороші, як і всі діти, але вони знали більш од звичайних дітей, вони вже знали мерзоту, й ця свідомість труїла їхню дитячу душу. Вони знали, що коли де-котрі з більшеньких дівчаток спускаються униз до машини, то туди приходять смазчики, обмітчики, погоничі, погано лаяться й погано поводяться з дівчатками. А коли часом грохотам бракує роботи, то всі глейщики збираються до машини й покотом сплять біля неї на підлозі, під-клавши під голови кулаки. Приходять підлітки, лягають біля дівчаток і ночують з ними.

Дід Лаврін тяжко зітхнув і раптово зацмокав свою люлькою... Його Одарка теж була глейщицею...

Він думав...

З надшахтного будинку в ряди-годи неслось стукання молотка по залізній штабі й гуркіт вагончиків з вугіллям та глеєм, котрі видано „на-гора“ *) з глибокої темної шахти...

І малюється старому інша картина. Він забойщик... **) О, він був добрячим забойщиком! Траплялись за його робітницького життя „упряжки“ ***), та й не одна сотня, коли він нарубував по шість вагончиків і

*) На гора—з шахти на гору.

**) Забойщик—шахтарь, що рубає вугілля.

***) Упряжка — день праці, упряженко—посленно.

за це одержував аж півтора карбованця. Це ж не жарт справді! Це не дитина-глейшик, що заробляє „за упряжку“ четвертака й рідко два злоти.

„Пічка“ в шахті. Ледве-ледве блимає смердючий каганчик-лямпочка, й не світить, а тільки чадить, псує й без того важке, вонкє повітря, густо засмічене чорним блискучим порохом. Зловісно висить над головою сіра стеля й погрожує в тріски знищити дві-три аршинних „стойки“*) з кремезного дуба, що піддержують її. Робиться сумно, коли згадаєш, що на цю стелю давить зверху півтораста сажнів важкої землі. Тиша—неначе в могилі, тільки з головної „проходки“ часом чутно, як тріщать, мов на лютім морозі, товсті, поставлені густо одна поруч з одною, дубові рямі. То осідає земля. Часом де-небудь по близу стрельне, як з гармати, і гострий-гострий холодний жах мимохіть закублиться під серцем, зіньки поширюються й хочеться бігти звідсіля прожогом, стрімголов, бігти й кричати божевільним, шаленим, нелюдським криком, щоб заглушили цю страшну, похмуру тишу і хоч на хвилиночку почути, що ти не в могилі... Тихо... десь далеко в'їдливо дзюрчить вода і, здається, падає краплина по краплині тобі на тім'я й б'є у виски молотом. Душно... хочеться дихнути на повні груди, але почуваєш, що це річ цілком неможлива, що нема потрібного повітря, і від цього робиться ще більш важко й кидає тебе в жар... Он біля другої стіни цієї низької печери ворушиться ще одна жива істота: їй мабуть теж тяжко, бо иноді глибокий стогін виривається з молодих дужих грудей. То парубчик саношник обперся лежачи на свої санки, повні вугілля, й спочиває, заплюшивши очі: по молодому, ще дитинячому обличчю його, чорному від пороху, стікають струмочки поту, задержуються на бровах, на віях, на верхній пухнатій губі. Саношник інстінктивно витирає піт чорним рукавом своєї со-

*) Стойка — дубова підпора.

рочки, розмазує його по видові й робить з вродливого личка якесь страховисько, у котрого блищають тільки очі та зуби... Годі, треба довбати... Руки по звичці, як машина, стискають кайло*), росплющені очі стрівають чорний, ворожий блиск твердого, як камінь, вугілля, безсила ненависть смокче за серце, й гострий залізний загартований кінець кайла з сухим тріском вгрузає в грубий холодний шар, що ховає в собі таку силу огню. Чорні блискучі скалки сипляться на всі боки. Тук... тук... тук... раз-у-раз... гаразд не розбереш, чи то в голову, чи то в стіну. Чутно, як піднімається на коліна саношник, надіває на шию ремінну шлейку і, зігнувшись в три погибелі, рабки зникає в діру вкупі з санками... Тук... тук... тук... без кінця... Знов влезить саношник, з грюканням накидає повні санки й знов зникає... Тук... фу!.. Хочеться повітря, голова болить, спину ломить, а чорний блиск глузливо дражнить очі, й руки з запалом, з ненавистю знову стискають кайло і всажують його в проклятий чорний блискучий шар вугілля.

— Дід Лаврін росплющив очі, потяг люльку, але вона затухла. Погасло й огнище, і тільки чорною плямою темніла на снігу купка жужелиці.

Старий задрімав знов... Що воно?... Чудно... Село, річка, оболонь... Він ще хлоп'я й бігає по-над річкою, заганяючи до гурту громадських телят... А шахта?.. а ненависний чорний блиск в жовтій одяг почки темряві?.. Ні, то сон, довгий-довгий, як саме життя, тяжкий, гнітучий сон... Авже ж сон... Де шахта?.. Он верби над річкою... Високо піднялось сонечко й живущим теплом своїм обливає його, маленького Лавруся; віє запашний вітрець з луків, голова круиться від пахощів, котрими напосіно повітря... Господи, як гарно, немов у раю! Солодка знемога по всьому

*) Кайло — знаряддя, котрим шахтарі рубають вугілля.

тілові. Він над річкою... Що це?.. Знов чорний проклятий страшний блиск?.. Ні, ні, нема його, він його не знає... То виблискують на сонці кучеряві брижжі... Тепло, гарно... Хочеться кинутись в прозорі хвилі й плавати, плавати, плавати... скинути, обмити якийсь химерний незрозумілий тягар... Як гарно... але чого так важко дихати, й голова мов свинцем налита? Дзюрчить вода в шахті, десь у горі шумить пара, вириваючись з чавуна із свистом і стогоном... Ні... де ж воно?.. То шумить очерет над річкою, плюскотять хвильки, цілуючи білий пісковатий беріг, зітхає зозуля в лузі... Він у воді... поринає глибше, глибше... Дно... тиша... спокій... Нічого немає довкола, oprіч води... немає й його... зосталась тільки сама свідомість, саме „я“...

Вітер дужчає й крутиль снігом... Шкапа хропе й дрімає...

— Ей, рукоятчик!.. *) Хто на „породі“? **)

Із будинку вийшов на вал сердитий штейгер в шинелі з піднятим смушковим коміром.

— Лаврін Сердешний, ваше благородіє!

— Де ж він, с... син?.. Ей, ти, Сердешний!

Тихо... Штейгер іде на спотич по рейках, підходить до шкапи, котра тихо рже, почувши людину.

— Ти! спиш?.. ей! Иш окономію завів! Чуєш?.. Підвідься та підтягай вагончики! — кричить над вухо старому штейгер і сіпа його за плече: — От ироди!.. і як воно спить на отакім собачім холоді?.. Чуєш?.. чи тобі позакладало?!..

Тихо, ні згуку, тільки вітер гудить...

— Та він замерз, чорт старий!.. Ей, хто там? Люде!.. Бач, не знайшов іншого місця пропасти, собака!..

Це була остання подяка старому за його працю...

*) Рукоятчик — шахтарь, котрий зверху, біля ствола, доглядає за спусканням та підйманням кліток, а також лічить, скільки робітників спускається в шахту і скільки вагончиків вугілля подіймається з шахти на гору.

**) Порода — глей; хто на породі — хто на глею?

„Чепуха“.* * *

На Святках, на третій день у-вечері, штейгер Довгань прийшов до „смєни“ на шахту № 10 дуже роздратований. Вісім чарок коньяку, що він випив перед цим, зовсім не втихомирили його досади й злости, а тільки додали йому якогось завзяття й рішучості. Хто його знає,—може отсе вже досі щастя повернулось би до нього, він... а ви-ж як гадаєте?..—два-три рази щасливо зірвати „банк“—і всі триста карбованців цілком знов у кишені! А воно запевне так-би й було, коли-б не отся проклята служба...

— У-у, ироди!—муркнув під ніс Довгань, шулікою подивившись на шахтарів, котрі похмуро стояли у „конторці“, чекаючи черги, щоб одібрати у добродія завідуючого наряд на роботу. Сірі обличчя їхні від трьохденного піяцтва стали одутлі; підпухлі очі визирали з-під насуплених брів тупо й неприємно, як у божевільних. А за стіною чутно було, як „рукоятчик“, виразно і роздільно стукаючи молотком, подавав зверху машинистові гасло до спуску людей; чутно було, як той повертає регулятора і обережно, поволі пускав машину. Стук машини ще більш розлютував Довганя.

— Де Куценко?—гукнув він до шахтарів.
— Я тут, ваше благородіє!—виступив наперед чепурніш од інших з'одягнений шахтарь. То був десятник.

— Ту ут...—перекривив його Довгань.— Ну, що в тебе там?

— На другій „продольній,“*) ваше благоро-

*) Продольна—головна довга печера шахті.

діє, багато стойок поламало за празники, треба змінити...

— Ну?..

— А що до роботи, то хіба з півночі можна її роспочати як слід.. .

— Що?! це-ж чому так?

— Потому, як „породу“ знизу росперло до того, що на бремсбергу *) рейки повивертало, а що до „пічок“, то туди хіба на животі пролізеш.

— На животі? га?.. Ах, ти-ж чорт свинячий! га?.. на животі! А що ти сьогодня робив? га?... не міг „піддірки“ **) зробити? га?..

— Помилуйте, ваше благородіє... Я хотів, та хіба заженеш кого на свято у шахту?

Куценко повів очима на своїх товаришів.

— Та воно, звісно, хто-ж таки...

— Мовчать!.. Хто там обзывається?—аж підскочив Довгань.—А-а, свято... А ти маєш робочу книжку? га?... кажи—маєш?..

— Так точно, маю...

— А ти читав, що в ній написано про екстренні роботи, хамська твоя пико, га? читав?

— Звісно, читав...

— Ага, читав... А чом же ти не зробив того, що треба?

Шахтарі бачили, що сьогодня з добродієм завідуючим не зговориш, і почали один по одному виходити, щоб лізти у шахту.

Наперед виступив низенький, щуплий шахтарь: по обличчю видно було, що він напів п'яний.

— Ваше благородіє...

— Геть к чортам! Ти хто такий?

— Я... та ви-ж знаєте... хе-хе-хе... Панько Цюпцюра... Коли не мене... то... хе-хе-хе... жінку знаєте...

— Що він там меле?—звернувсь Довгань до Куценка.

*) Бремсберг—спусковата печера (хід) у шахті.

**) Піддірка—підчистка роздутого глею.

— Я прохав вас перевести мене, ваше благородіє, до другої „смени“ вкупі з Денисом Голобородьком... або його від мене у другу халупку, а в одній нам жити ніяк не можна...

— Як то не можна?.. Ач, який пан... Скажіть,—не можна... Живуть-же інші. До тебе я поставив тільки одного, а є такі помешкання, де по чотирі, по п'ять одноких на одного сімейного.

— Ну-да... хе-хе-хе,,, воно, звісно, є... Та тільки візьміть од мене Голобородька, бо я не знаю... не поручусь за себе...

— Геть к чортам! Ти п'яний... Не пускати його в шахту!.. Запиши, Іванов, йому карбованця штрафу за те, що вийшов п'яний... —звелів Довгань конторщиківі.

— А-а ти мене карбованцем хочеш налякати... Бери хоч два, тільки візьми од мене Дениса.

— Як ти смієш грубити? га?... Геть! пропись, п'яна пико!

— Так, виходить, не переведете Голобородька од мене?

— Кажу—геть, то й геть, а то ще двох таких поставлю до тебе в кімнату.

— Ну, то прощайте... Чорта з-два поставиш,—рішучим голосом промовив Цюпциора і пішов до дверей.—Ач, карбованцем мене лякає... хе-хе-хе!.. Ні, брат, я вам покажу.. Знаю, й ти не далеко втік від Голобородька...

Він з усієї сили грюкнув дверима. Довгань підскочив і зробив рух бігти за ним з стиснутими кулаками, але тільки муркнув „наволочь паршива!“, сів до столу і важко дихав.

— Чого він перцює, божевільний?—спітив він, нарешті, у Куценка.

— Ги-и!... Воно, ваше благородіє, справді... йому трохи не зручно...

— Чому?

— Та, бачте, Голобородько... Ги-и!.. підлазить до його жінки, як він у шахті...

— Ач який, дідько-б його не взяв!.. Це до Хотини?

— Так точно!..

— Хо-хо-хо!.. А добрий смак має той Голобородько... чи як його...

Ця незвичайно пікантна історія зовсім прогнала злість із серця добродія Довгана, і він, закінчаючи розмову з десятником, увесь час злехка усміхався... Він знав Хотину, чорняву, повновиду молодицю: вона ходила до його—брала прати білизну, і він їй завжди добре платив.

— Ну, гайда до шахти!—нарешті, звелів він десятникові,—а ранком подзвониш мені по телефону і скажеш, як ішла робота.

— Слухаю.

Довгань встав і почав з'одягатись.

— Іще, ваше благородіє...

— Чого тобі ще?—нахмуривсь Довгань.

— Чи не звеліти поліцейському постегти коло Цюпцюриної халупи. А то вони обое п'яні—і Денис, і Панько, а в-день Панько усе нахвалявся, що вб'є Дениса, коли той не вибереться од нього.

— Дурниці! поб'ються, понабивають один одному пики і заночують у холодній. Чорт іх не візьме!

Довгань вийшов з конторки, вилаяв по дорозі хлопчика „смазчика“, котрий куняв коло машини, і вийшов у двір. З неба ласково всміхнулись до його блискучі зорі, і гострий мороз приємно обхопив його палаюче обличчя, заліз у ніс і примусив його чхнути.

— А-а!..—залюбки крякнув він і усміхнувся, але-ж зараз згадав про триста карбованців, що перед цим програв у карти механікові, і брови йому насупились. Ні, він так цього не залишить: ще тільки сьома година і до півночі він певно встигне вернути їх з лишком. Він тепер гаразд помітив, що, коли хто тримає „банк“, то не треба робити маленьких „ставок“, а завжди йти „по-банку“: раз не взяв—за другим візьмеш; не взяв за другим—візьмеш за третім, а все-ж таки зірвеш „банк“. Треба тільки в кишені мати зайвих грошей сотень хоч зо-дві. Та нічого,—у нього зсталось ще сімдесят і п'ять рублів, і він конче зірве перший великий „банк“,—не все ж йому не „везтиме“.

Так розмірковуючи, він, непомітно для себе, підійшов до механікового помешкання і ввійшов у передпокій. З кабінету чутно було брязкіт срібла, ляскання карт і сопіння картарів. Довгань роздягся, підійшов до столу й сів.

— Вам здавати, Довганю?

— А то як-же?..

На цей раз Довганеві „везло“: він вже два рази зірвав чималий „банк“; та тільки не судилось мабуть йому зовсім вернути програне. В передпокої гучно дзенькнув дзвінок.

— Кого там дідько таскає?—муркнув хазяїн, кинув карти на стіл і вийшов. З картарів ніхто не звернув уваги на це.

— До вас, Довганю, прийшов поверховий десятник,—сказав, увіходючи, нарешті, хазяїн.

— Якого йому чорта?..

— Вийдіть і спітайте.

Довгань вийшов.

— Ти чого, псявіро, нишпориш серед ночі?

— На десятому номері у Цюпцюри вбийство!

— Що?

— Цюпцюра вбив Голобородька Дениса, а Денис Цюпцюру.

— Що ти верзеш, йолопе?

— Туди побігли добродій надзиратель з городовими та фершал...

З кімнати повиходили зацікавлені картари і прислухались до розмови.

— Трівай, проведеш мене туди!—Довгань почав здягатись.

— От, життя каторжне,—бурчав він незадоволено,—хвилинки спокою не дадуть. За всякою дрібницею й бігай. Наволоч проклята! Понапиваються та й б'ються, анахтеми...

— Вас ждать, Довганю?—спитав хазяїн.

— Авже-ж, авже-ж,—я за хвилину повернусь. Ходімо!—гукнув він до десятника.

Вони вийшли. Довгань усю дорогу лаяв і Цюпцюру, і жінку його, і Голобородька, і навіть свого провідника десятника. Коли вони підійшли до помешкання Цюпцюри,

там стояли сани, а на них лежали Цюпцюра і Голобородько. Не видно було, чи вони мертві, чи сплять, як побиті. Довкола стояло сила людей: чоловіки, жінки й діти, інші босі і в самих сорочках. Деякі з жінок голосили не знати чого, другі лаяли своїх чоловіків п'яніцями й погубителями.

— Панько, люди добрі, ходив, благав за відуючого,—сипала, як горохом, висока ж вава шахтарка,—щоб перевели з його халупки отого злодія... Та хіба ж їх, харцизяк, допросишся. Сами, бач, які горниці позаймали! Живе один, як палець, у п'ятьох кімнатах, а нас по дві, по три сем'ї в одну халупку. Погань та п'янство й не виводяться,—яково ж воно з дітьми!

— Скажи, щоб і тоби дали п'ять кімнат, —ввернув поліцейський.

— Еге, скажи... Хоч-би одну кімнаточку на сем'ю, а то... Скажи йому, а він тобі: геть, каже, з рудника, коли не до вподоби. От ти й кажи.

— А так, так, душо мила,—додавала друга,—що вже там говорити! живемо, як собаки в псюрні. От хоч би і в мене: два катюги на постої, мов салдати. Чоловік у шахту,—вони й пристають.

— Хо-хо-хо!—реготавсь поліцейський,—а ти не піддавайся.

— Ось на!—молодиця ткнула городовому дулю,—піди своїй жінці роскажи.

— Ну-ну!—гримнув надзиратель на молодицю,—ти у мене побазікай!..

Довгань трохи скривився, почувши таку розмову. Коли він підійшов ближче, довкола запанувала тиша. Коло саней мештушився фершал і надзиратель.

— Живі?—спитав він у фершала.

— Ще доки живі, та не знаю, чи виживуть.

— А хіба що?

— У одного кайлом пробито бік, а в другого сокирою майже відтято руку в плечі й розрублено голову... Лежать без пам'яти,—дуже п'яні ще до того обов.

— Куди-ж ви їх? у лікарню?

— А то-ж куди?

— Так...

Довгань озирнувся довкола. Над Цюпциюрою голосила Хотина.

— Що, Хотино, догралася?—спитав він у Цюпцирихи.—Я й не знат, що у тебе тут коханчик завівся.

Та заголосила ще дужче.

— Поганяй!—гукнув фершал на візника. „Хворих“ повезли. Хотина хотіла йти за саньми, але роздумала, махнула рукою й пішла в хату.

— Не журись,—промовив їй у слід Довгань,—завтра хіба таких поставлю до тебе на кватирю, хо-хо-хо!

Вона не слухала й зникла в сінях.

Довгань повернувся і пішов з надзирателем.

— А гарна баба, дідько-б її не взяв!—звернувсь він до надзирателя.

— Чуми на вас немає,—почулось йому вслід,—побила-б вас лихая година, проклятих!..

Довгань не слухав. Йому ніколи було,—він поспішав до карт. Та й треба було поспішати: була вже десята година, а він ще тільки півсотні одіграв.

— Ну, що там таке?—роспитували його товариші.

— Та... чепуха!.. п'яні побились...

Він увесь захопився грою,—йому „повезло“.

Жеодережність. * *

Старий шахтарь, Панас Латкин, сидів на довгій лаві в коридорі Петро-Олександрівського вугільного рудника поруч інших шахтарів, сидів і чекав. Дерчали електричні дзвінки, дзенъкали телефони, бігали, метушились, човгаючи по підлозі ногами, конторські парубчаки, по ріжних кімнатах безупинно клацали щоти, сопли й важко зітхали шахтарі; де-котрі дрімали, клюкаючи носами.

Старий Панас сидів у глибокій задумі й чекав, поки прийде до контори пан інженер, щоб і собі за іншими довідатись про власну справу. Що справа у нього була не аби яка, це—він певний був —інженер одразу зрозуміє, а що його й досі не кликано до контори, й він мусив сам прийти нагадувати про неї, то запевне хіба тільки через те, що інженер забув на який час про нього, бо на теж і діла в того інженера, як то кажуть, повна голова: де йому втримати все на думці! А вся річ ось у чім.

Тижднів зо-два тому, старому Панасові трапилось нагле несподіване лихо. Служив він у шахтовій стайні за конюха, бо нічого іншого вже робити не міг через свою старість; а син його, молодий дужий шахтарь, рубав у .забой“ *) вугілля. Сталося якось так, що стеля позад молодого забойщика завалилася, й товариші, котрі позбігалися, почувши гуркіт, ледве вчували тільки його здавлений голос, схожий на стогін з могили.

*) Забой—кінець печери, де саме рубають вугілля.

Недовго гаючись, шахтарі почали відкопувати сердешного забойщика, а старий Панас стояв увесь скам'янілий і не міг поворухнутись. Він нічого не говорив, навіть не плакав, а тільки шаленими очима дивився, як спіtnілі, чорні, перелякані теж, шахтарі, з близкучими очима, жваво одкидали сірий, важкий, як камень, глей, щоб хутчій вирятувати може вже на-пів живого товариша. Тмянно блимали й страшенно чадили лямпи; дзюрчала вода поблизу; бігали по стінах химерні тіні; похмура, нічим не підперта, стеля грізно мовчала, і мовчання її не віщувало нічого доброго...

Прийшов штейгер, молодий безвусий юнак, з обличчям гарненької панночки. Вхопивши й собі заступа, силкувався він допомогати робітникам, але тільки перевивав іншим. Він навіть не розгнівався, як звичайно, коли якийсь оглядний шахтарь, з рудою, посипаною вугільним порохом, бородою, з пересердям grimнув на нього.

— Чи не пішли б ви геть, ваше благородіє! тільки перебаранчаєте отут...

Штейгер кинув заступа й одійшов на бік.

Промайнуло скількись томливих, страшних своєю таємністю, хвилин, за які батькові трохи не розірвалося серце від жаху й розпуки. Нарешті, заступ одного з шахтарів, одкинувши величезний шматок глею, зробив діру в завалі. Завалений кинувся до неї, і всі, побачивши це, з полегченням зітхнули, але пораяли товаришеві підождати, поки зроблено буде більший вихід. Старий Панас заридав, як дитина: міг би, то сам вліз би в діру, щоб упевнитись, що син цілий.

— Слава Господеві,— шепотів зворушений дід, і дві буйних слізози скотились йому на сиву бороду й діамантами засіяли на вбогім світлі.

Повеселішали й шахтарі й почали навіть жартувати.

— Живий?

— Живий, тільки налякався дуже.

— Ат, дурниці! Зараз одкопаємо.

— Ізведи із темниці душу мою,—завів один з шахтарів, колишній півчий.—Ну, товаришу, вилазь! Годі тобі там ніжитись!

Вони поступились назад, а з діри віліз блідий, як смерть, Панасів син. З глухим риданням старий кинувся на шию синові й застиг в його обіймах. Не встиг він випустить сина, як раптом од стелі одірвалась величезна брила глею і вдарила сина по голові: молодий шахтарь упав, навіть не застогнавши.

Старий Панас опам'ятався вже після того, як його видано було „на гора“ й однесено до дому...

Та живий мусить про живе й дбати. За кільки днів він одужав, але в шахту вже не міг лізти, навіть дивитись на неї не міг без ненависті, без сліз, викликаних тяжким горем. Сина його було поховано далеко-далеко від шахти, на селянськім кладовищі.

Покликали діда в поліцію. Надзоритель питав, як вбито сина, та при самій згадці про це Панас заридав, як дитина, і йому звелено було вийти, бо надзоритель був страшенно нервова людина і не міг бачити сліз.

Проминуло ще кільки день, але старого нікуди не кликано й нічого йому не говорено. Працювати в шахті тепер він зовсім не здужав, а їсти однаково треба було. Він знов, що за вбитого сина контора повинна заплатити йому; тому, не дочекавши, поки покличуть його, старий взяв ціпок і, крехтючи, сам почвалає до контори, щоб довідатись, врешті, коли буде заплачено за смерть сина.

О сьомій годині до контори надійшов інженер-управитель, молода невеличка людина, з білявим волоссям на голові й сірими пукатими погордими очима. Не звернувши жаднісінької уваги на те, що шахтарі підвелись і низенько вклонились йому, він мовчки пройшов поуз них до свого кабінета. За ним пірнув грубий червоно-пікій підрядчик, що поставив на шахту ліс. Де які з шахтарів підійшли, одхилили

двері до інженера й несміливо зазирнули туди, але почувши грізне: „Зараз, зараз, підождете“! Хутко причинили їх і стали по черзі.

— Тобі чого? — спитав інженер, коли старий Панас, діждавши черги, ввійшов у кабінет.

— Я... я за сина спитати... — відповів тримтячим голосом старий шахтарь, і брудною полою витер очі. Він почував себе страшенно нахабним і винуватим, що ліз на очі начальству, тому зігнула, сухорлява й виснажена постать його виявляла безмежну покірливість.

— За якого сина?

— За сина... за Івана Латкина.

— Латкина?.. Тривай, щось чув... — потер лоба інженер. — Ага, — нарешті, пригадав він, — це той, що в шахті задавило?

— Еге-ж, еге, той самий, — зрадів старий і навіть скривив свої старечі уста в усмішку.

Це не сподобалось інженерові, і він насупив брови.

— Ну, то що?

— Отже прийшов до вашої милости...

— Се б то?

— Та спитати, яка ж мені старому та хворому, поміч буде грошима?.. Один же син... я старий...

— Ну да, але до того, що він один у тебе й що ти старий, конторі діла не має.

— Як немає? — захваливався старий Панас, — адже ж його вбито.

— То що?

— То полагається ж по закону...

— Так, так. Але... то тільки за тих ми мусимо платити, кого вбито через нашу недбалість. А твого сина прибило через... е... е..., вашу з ним власну необережність.

— Я... як же це?

— Ти не знаєш? Хіба тобі не читано протокола?

— Я не розумію...

— Хм... говоріть з ним... він не розуміє, — з досадою звернувсь інженер до підрядчика, котрий запобігливо посміхнувшись, поспішив згодитись із ним. Його ж було одкопано живим... ти це знаєш?

— Еге-ж, его, живим, так тошно...

— Ну от... А коли б він одразу був одійшов від того небезпечного місця, а не обіймався, не ніжився з тобою, то запевне й досі був би цілий і здоровий. Виходить, що сам він та й ти винуваті.

Панас стояв і переляканими очима дивився на інженера. Підрядчик величезною хусткою витер своє гладке, спіtnіле обличча й кашлянув.

— Кхе... страшенно безглуздий народ.

Інженера дратувала вже ця, як Йому здавалось, цілком зайва розмова.

— Чого ж ти стоїш? — визвіривсь він на діда. — Ти зрозумів мене?

Панас хитнув головою, ще трохи постояв і, непритомно пересовуючи ноги, вийшов з кабінета, не причинивши дверей. Видно було, що старий шахтарь був справді не з тямких і... не зрозумів.

П'яниця.

I.

Хвилат Мишурин сьогодня вже мусив вийти на роботу.

Учора він поховав жінку. Ще й досі в халупці пахло ладаном и горілим воском. Четверо діток сиділо на лавці: двойко схилили свої біляві головоньки до старшої сестри на плече, а меншенька дівчинка чіплялась ззаду їй на шию й пустувала. Дзвінкий її регіт розтинається по хаті й гострим ножем пронизував серце Хвилатове, віддавався у мізку тупим болем і не давав зібрати до купи потрібних думок. Він тільки-що нагодував діточок, і йому доконче треба було вже йти на шахту, щоб заступити по черзі машиниста, але якийсь невимовний тягар давив його, і він не міг підвести з дзиглика, щоб зодягтись. Сльози підступали йому до горла, давили, бреніли на віях і застилали перед ним усе якоюсь імлою; здавалося, що знову халупчина повна димом, знову блиснули в очах воскові свічки і з імли виступило біле, як крейда, сурое й спокійне жінчине обличчя з синіми вустами, чорними бровами й гострим носом. „А як-же дітки?“ — ніби говорило воно: „Катерині-ж ще тільки оди-надцятий годочек, хіба вона управиться за дорослу? Чи безпечно-ж лишати дітей самих, бодай і на недовгий час... на дворі зіма, — вибіжить яке неслухняне, застудить себе й помре... А в хаті топиться піч: пустуватимуть з огнем, спалять хату, чого доброго, — й сами не встигнуть вихопитись“...

Здавлений плач, схожий на божевільний регіт, розітнувся по кімнатці, переля-

кав дітей, і вони, як одно, скрикнули голосно й почали гірко ридати. Мале притулилось до Катруся й несамовито тягло роспучливим голосом:

— М-а-а-мо!.. Ой, ма-а-мо!..

Хвилат опам'ятався, кивувся до діток і почав їх розважати, як міг. Це було нелегко: довго ще чулось їхнє хлипання в халупці. Прогуло десь на шахті вже й другу годину, а він усе сидів, обнявши діток і розмовляючи з ними.

Далі він таки переміг себе й підвівся.

— Ну, ти-ж, Катрусю! доглядай за Павликом і за Митькою, щоб вони не пустували тут... А Оришці... там, у сінях... молоко... Доглядай... Я незабаром прийду. Доглядай-же...

Хвилат одягся й вийшов. На дворі мело. Сердитий вітер засипав йому очі снігом, мов порохом, розгорнув поли й пронизав до кісток. Хвилат запізнився трохи й зінав, що машинист досі вже лає його за це. Але він не зважав на те. Головне діло, чи відпусте його інженер ще на дві доби, поки з „Расеї“ приїде його сестра доглядати діток і господарювати? Повинен пустити, бо хіба ж він не розуміє, яково чоловікові з дітьми, коли помре у нього дружина...

II.

Густав Іванович Епп, як тільки прогуло на другу годину, вже метушився на шахті. Він дув справний, як і всякий німець, і найбільш не любив, коли хто запізнювався до „смени“. Звичайні шахтарські „смени“ відбувались о шостій годині ранком і ввечері: машинисти-ж мінялися тричі на добу: у другій годині після обіду, в десятій у-вечері і в п'ятій у-досвіта. Коли добродій Епп прийшов на шахту, то зразу не помітив ніякого „безпорядку“, але, одягшись у „шахтьорку“ *), щоб лізти у шахту і виходячи з конторки, він зазирнув до машини і раптом почервонів з пе-

*) Шахтьорка—робоча одежда у інженера або штейгера.

ресердя. Він дав час машинистові зупинити машину.

— Послюхай... це... це... шорт... Ти чом до цей час стирчав на машина? — визвіривсь він на машиниста. — Чий черга? Мішурин?..

— Так точно, ваше благородіє! — відповів той.

— Де-ж він, сукіна-сина?!...

— Ще, мабудь, не приходив?

— Як?... Ще не приходила?.. Чом?..

— Не могу знати, ваше благородіє!

— Ей, хто там?.. Коробкін!.. Коробкін!. гукав він, мов несамовито, на поверхового десятника.

У цей саме час, до шахти надійшов Хвилат. Почувши галас, він одразу догадався, що річ про нього, підійшов до заїзду.

— А-а... сто шорт на твоя батька, лотирь!.. Ти зачим не на машина?..

— Я... ваше благородіє... ви-ж знаєте...

— Як?.. я знай?.. Твоя лотирь, а я знай?.. Ах, ти-ж поганий шоловік... Три карбованець штраф!.. Ставай зараз...

— Я не можу...

— Як?.. — аж прикипів на місці інженер, — пий можеш, а работай не можеш?.. Ти п'яний, як селодка?..

— Та що ви, — хай Господь милує.... Учора тільки жінку поховав, а ви — „п'яний“. Я дуже прохаю вас відпустити мене ще на два дні...

— Шо?.. на два доба?.. Ти жона поховай?

— Так точно.

— Зачим тобі ще на два доба?

— Я, ваше благородіє, ніяк не дійду до пам'яти після похорону, — боюсь, що людей ще поб'ю...

— Як? людей?!... — застрибав на місці німець, — ти машинист, чи ніжний аристократичний натур?.. За всяким пустяком ти будеш людей побивай...

— Який же це пустяк?..

— Який ти на шорта машинист — людей побивай!.. Ти лотирь, і я тебе проганяй...

— Ваше високоблагородіє... дома діти без догляду.... відпустіть, поки сестра приїде..,

— Зачим сестра мені?.. зачим, я тебе спитай?.. Діти? Треба наняв кого на діти.

— Я не встиг ще й оглядітись, як слід,—коли-ж би його наняли?

— Кого?.. Я тобі буду ще наймав? ти сам не знай?.. Ти брехав... Ставай за машина!

— Ваше...

— Молшать... А за пізно прийшов— три рубель штраф.

Німець поліз по драбині на поверх надшахтної будівлі, щоб лізти у шахту.

III.

Мов непритомний, слухав Хвилат гасло „рукоятчика“, по давній звичці повертає у машині регулятора і пускав її або хутчій, або тихше, відповідно до того, що спускав у шахту, або витягав звідтіль: чи вугіль, чи людей. У голові стояла йому одна думка: як житиме він далі без жінки?.. Ніби крізь сон чув він, як виліз із шахти добродій Епп, як лаяв він „откатчиків“, штрахував когось, як на останку гримаючи на когось, зліз по драбині з поверху і пішов до конторки. До всього Хвилат був занадто байдужий. Свіжа вразка в серці давалась в знаки і, коли біль від неї дуже вже гостро пронизував його наскрізь, він сердито повертає рушало і надто хутко пускав „барабана“, викликаючи цим гримання „рукоятчика“.

— Ей-ей! тише... чорррт... люди йдуть!

Він приходив до пам'яти, здержуває машину й трохи пильніше придивляється до стрілки, що показувала, коли саме треба припиняти машину, прислухався до дзвінка, що подавав знак, коли її спиняти зовсім. Иноді він не чув гасла: треба було пускати машину, а він сидів, як скам'янілий. І тоді з поверху розгинався сердитий і злісний голос „рукоятчика“:

— Спиш?.. чоррт... вагончики йдуть!

Він схоплювався, повертає рушало, щоб

за хвилину знов сісти й думати... Думати?.. Власне кажучи, він і не думав зовсім: в голові, в серці, на душі була якась порожнечас... Пробігали иноді думки, якісь чудні і цілком йому непотрібні. То він помічав, що у „смазчика“ в картузі дірка й звідтіль стирчить вихор волосся, і думав: „Чом він не дістане собі кращого картузя?“ А то погляд його спинявся зненацька на кодолі, що багато разів обповивала „барабан“, і він починав лічити: „Один, два, три, чотири“... Не дійшовши очима й до половини, він одводив їх і дививсь... просто насупроти, нічого не бачив, нічого не думав... Ні, инколи в голові стояла йому одна велика й важка думка, і він відчував—і знов не розумом, а серцем—безмірну її вагу, але жахався навіть спинитись на ній, хоч одну мить, бо знов, що то його загибель.

— Дзень - дзень... дзень! — вибивав на поверхі „рукоятчик“.

— Люди... треба обережніш, — якось неохоче догадався він і, не поспішаючись, повернув рушало. Рука його тримала регулятора, очі, як і завжди, дивилися на кодолу, що гадюкою вилася з „барабану“ й зникала угорі в дірочку на поверх, а думки залетіли геть звідсіль—туди, у халупчину, де зостались без догляду дітки... Щось, як обценьками, здавило йому серце, в очах потемніло, в голові завертілось...

— Тrrах!-тrrах!-дзень!!..

Страшений крик зверху заглушив гуркіт машини. Він несамохіть повернув рушало.... Хвилина страшенної гуркоту, тріскоту, брязкоту, нелюдського крику... Машина стала... Хвилат, як стояв, так і звалився на поміст...

— Ай-ай-ай!.. ай-ай-ай!.. — мов порося, верещав Епп, вискочивши з конторки. Він рвав на собі волосся й бігав то сюди, то туди.—Ай-ай-ай!.. мій кар'єр, мій репутацій!.. Ой-ой-ой, що наробив, шортів п'янниць, що наробив!.. O, mein Gott, mein Gott!..

Далі він опам'ятовався трохи і, як наїжений, кинувся до машиниста.

— Ах, ти, сукина-сина!.. ах ти, п'яна морда!.. ах, ти, душогуба!.. Напивай себе' як селодка, й люди мені побивай! Ах, ти, п'яници!

По всьому будинкові розтинався голосний стогін, плач, божевільний крик поранених!.

А „п'яниця“ лежав без пам'яті...

Воронько.

Старий конюх Антип поставив біля ясел дві цеберки води. Жалібно дзенькнули залізні дужки, й вода хлюпнула через вінця на вкритий соломою дерев'яний поміст низенької, тісної, підземної стайні. Старий колишній шахтарь плюнув з пересердя й почав замішувати палицею полову, хлюпаючи на неї пригоршнями холодну воду.

Воронько відступив од ясел на повід і все тягся до цеберки з водою.

— Ну-ну, підождеш, за шию не капає,— бурчав під ніс Антип.— Знаю, що кортить. Та ба,—виходить таке правило, що не можна.

— Гу гу-гу-гу!—тремтів ніздрями Воронько. Широко росплюшивши свої ласкаві, з-чорна-сині очі й нашорошивши вуха, він повертає голову то до діда, то до цеберки.

— Стривай-стривай, замішаю, тим часом ти прохолонеш трохи,—провадив своєї дід.— Небійсь набігався за півдня?.. А то-ж як?.. Зробити, товаришу, пів-упряжки—то не люльку викурити. То-то-бо й є. Упрієш, ого! ще й як упрієш. Ти думаєш, дурна голово, Антип не знає? Знає він добре... Дід Антип, голубе, бачив смаленого вовка, був під конем, був і на коні. А тепер ось, скажемо, й знов під конем,—навряд уже чи й видряпається з-під нього. Куди там!.. А колись... ого-го! А ти думав як? Він голубе, був колись не конюхом, а забойщиком, справжнім забойщиком. Краще од нього ніхто було не врубає вугілля. А тепер що Антип?.. Пху! аби-що—конюх...

Довго ще бубонів дід, стукаючи палицею в дно ясел. Потім він обтер полою руки, витяг з кешені кесет і почав наби-

вати люльку. Воронько, нарешті, переконався, що все ідно, поки дід не скоче, води не нап'єшся, й заспокоївся, похнюпившись.

Сумно... Ледве миготить на землі біля ясель мідяний каганчик, то притухаючи зовсім, то часом розгоряючись. Чорна кептяга розходиться від нього у вохкому тепловому повітрі й сивим димком сповняє стайню. Чорна химерна дідова тінь нешвидко коливається на стіні, на густо-поставлених дубових стовпцях, сягає до стелі з таких самих поперечок, з білими пухнатими плямами біля щілин: то розрісся слизький мох—єдина рослина в підземнім царстві пітьми.

Тиша... могильна... Глухо лунають—може далеко, а може й близько—стукання шахтарського кайла об тверде, як камінь, вігулля; лусне, як з пістоля стрельне, дубова поперечка під страшеною вагою землі; з грюканням, брязкотом, тупанням, промайне повз стайню „партія“ вагончиків з черним, виблискуючим искорцями, вугіллям,—і знову все затихне, тільки й чути, як набридливо, невгаваючи, бренить по рівчаках під стінами „продольної“ вода.

Все звуки, давно й гаразд відомі Воронькові, звуки, що давно колись жахали його, але тепер на них він не звертав найменшої уваги, ніби й виріс під цю важку гнітуючу музику шахти.

Років з чотири тому, його ганебно зкрутили вір'овками люди й спустили сюди, в цю темряву, повного весняних згуків, сояшного сяйва й тепла, спустили в пекло й цілий місяць дбали про те, щоб він вважав убоге миготіння чадного каганця—за сонце, за світло, а вохке, смердюче, нерухоме повітря—за ніжний подих вільного, запашного степового вітру, могильні підземні звуки—за чудову музику степу, гнітуючу, пекельну темряву—за дивну, теплу, ласкаву, зоряну літню ніч. І вони, люди, дійшли свого.

Пролинув рік, і Воронько навіть забув про все. Тільки в ряди-годи, після тяжкої,

неприємної праці, дрімаючи біля своїх ясел, бачив він казкові, чарівні сни. В його конячій голові виникали пишні картини минулого, і він часто-густо довго не хотів розплющувати очей, аж поки твердий закаблук старого Антипа не доводив йому, що то—сон, мрія й більш нічого.

— Повернись! назад! проклятий! — кричав тоді своїх хрипучим голосом дід Антип, і важкою зашкорублою долонею бив Воронькові по теплих, вохких, м'ягких ніздрях. Воронько з просоння високо підкидав голову, прищуливши вуха й уникаючи дідового кулака, і довго ще не міг прийти до па'яти—де він і що він.—Ач, який! ба—спить собі... Солодко мабуть заснулося. Ще може й приснилося гарненьке, хе!.. Но! здох-би ти йому ще маленьким!.. лютував старий конюх, шарпаючи за повід і виводячи коня із стайні, щоб запрягти в „партію“ порожніх вагончиків.

Воронько ніяк не міг звикнути до такої дідової несталости, збегнути, чого він часом так лютує. Адже-ж він буває іноді таким лагідним, зве Воронька товаришом, навіть братом. В глибинах свого конячого серця почував він, що й дідові мабуть ввижаються чудові сни минулого, але свідомість, що все те—річ безповоротня, робить діда скаженим

Були ще хвилини, і навіть по де-кільки разів на день, коли на Воронька невиразно, ніби з імли сучасного, віяло чудовим минулім. Це тоді саме, коли старий Антип приносив у ясла оберемок свіжого, запашного сіна, що так його любив Воронько. Сіно так гарно пахло чимсь рідним, дорогим, але далеким... А та проходила повз стайню юрба млявих шахтарів, що допіра спустились в шахту з гори, і сердешній кінь чулими ніздрями удихав з їхньої брудної одежі приємний п'янкуватий пах соняшного променю й тепла.

Нудно в шахті... Воронько тільки й знов, що возив по рейках сюди та туди залізні вагончики: далеко в глибину—по-

рожні або з дубовими стойками (стовпцями), а звідтіля—повні сірого глею або чорного вугілля. Він ніколи не розмірковував (чи не тятив, чи не хотів) над тим, кому й за-для чого потрібні ці близкучі тверді камінчики; впрягали його—він віз їх, важко ступаючи й оступаючись на шпалах, укритих глеяною липучою калюкою й посипаних жужелицею; розпрягали й вели до ясел—він пив, ів і спочивав.

Ось і зараз, підживившись трохи, він мусів поспішатись до далекого штрека*), щоб поодтягати звідтіля вагончики, бо побіч з тим штреком шахтарі вже вибрали вугілля й вибивали стойки, що підпірали стелю, бажаючи завалити те порожнє місце („стовб“).

Дід набив тютюном лульку й, поклавши її на край ясел, не поспішаючись, напоїв коня, одгорнув рукою мішку й насилив йому гарець вівса. Потім перевернув до-гори дном цебро, сів на нього й почав викрешувати огню. Довго він цокав кресалом по кременю й лаяв на чім світ не вість кого. Нарешті, губка затлілась, червоний огник від лульки освітив настобурчені зжовта-сиві підстрижені вуси, край облупленого червоного носа й відбився в помутнілих старечих очах. Довгий хрипучий кашель хитнув сухорлявою, виснаженою довголітньою працею, постатю діовою, дико свиснув під низькою стелею шахти, ущух на мить і знову кинув дідом наперед і назад. З кашлем вибухнуло з трухлявих грудей люте прокляття на гірке безпросвітне життя. Потім все затихло, й тільки Вороњкове пирхання й хрустіння вівса на зубах та таємничі стукання й тріск порушували мертву тишу.

— Гей-гей! дідьку старий!—розітнулось по шахті,—довго ще кунятимеш там? Подавай Вороњка—час вагончики поодтягати!..

Дід Антип не поворухнувся. Він знов, що то галасує десятник, але не звернув

*) Довга печера під землею, те саме, що й „продольна“.

уваги. Багацько їх бачив він на своїм віку й звик до їхніх покриків, лайки й навіть биття.

— Гукай, гукай собі на здоров'ячко,—бу-
бонів старий,—така твоя собача служба.
А наше діло слухати й робити своє... Пі-
дождеш,—не собі робиш, хязяїнові! Не
візьме тебе лиха година, а хазяїн не з'убо-
жіє, коли Антип спочине трохи...

Промайнуло ще з чверть години. Дід мовчав, не випускаючи з зубів своєї люльки. Він підпер голову руками, обперся ліктями в коліна й тихо дрімав. Воронько теж скінчив свій овес, не схотів мішки, а нашорошивши вуха, дослухався до чогось, повертаючи голову на обидва боки. Почулося чвакання чобіт по калюці, блиснула лямполка й освітила стайню, Воронька в ній і зігнуту постать старого конюха.

— Чи ви бачили отаке?—обурився десятник на дідову недбалість.—Він спить, га!... Ось я тебе як потягну отсим батогом, то ти знатимеш мені, шкарбане нікчемний, як спати, коли діло жде...

І десятник підняв із землі батога. Дід схопився, притоптив пальцем потухлу люльку і сховав у кешеню. Метушливо почав він од'язувати від ясел повода, замахнувшись на Воронька кулаком.

— Ну-ну, не дуже кричи,—бурчав він.—Багацько вас знайдеться таких командерів...

— Щоб зараз мені кінь був у штрекові,—кинув десятник і зник.

— Зараз, зараз, прояво, бачиш, що од'язую, не повилазило-ж тобі... Диви, який лютий, галасує... Назад, проклятий!..

Старий од'язав повода й повів Воронька низькою мокрою „продольною“ до штреку. Коливаюче світло дідової лямпочки од-
свічувало в краплях на стінах миліонами искор. Густа темрява жахливо тремтіла й посувалася далі й далі.

Воронько почував себе неспокійно й ворушив вухами, виловлюючи з гробової тиші таємні шерехи, ще незнайомі йому. Що-ближче до штрека, звідкіля вже доносилось стукання сокир у стойки, невідома

трівога опанувала його істотою. Він перелякано повертає голову праворуч і ліворуч, сіпаючи поводом. Дід махнув на нього лямпочкою й погано вилася. Але Воронько не помітив того, захоплений гострим передчуттям наглого лиха. Ноги несамохіть ступали обережніш, тіло здрігалось... Страшно... Стосажнева товща зловісно мовчала, похмуро нависши над головою.

Ось і штрек. Ласково замиготіли праворуч шахтарські каганчики під низькою страшною стелею, котру підперто було вже тільки кількома стовпчиками: більшість було повибивано й поскладано у вагончики, що стояли низкою на рейках вздовж штрека.

— Насилу спромігся! — гукнув десятник, почувши чвакання кіньських копит. — Запрягай швидче та поодтягай вагончики: зараз завалюватимо.

— Но! — повернувся дід до Воронька. Але Воронько, піднявши голову й гостро напружившись, з скаженим переляком дивився в глибину штрека й ловив вухами, йому самому тільки чутні, згуки.

— Но! бодай ти йому здох, анахтемо! — запінівся дід і підняв ногу, щоб штовхнути коня. Воронько присів на задні ноги, захріп і посунувся назад в темряву. — Чи не здурів оце кінь! — здивувався дід.

Десятник нетерпляче вчепився за пояса і з усієї сили потяг Воронька до себе. Кінь смиконув головою, вирвав у нього з рук поводи й, стукаючи копитами по рейках та шпалах, зник в пітьмі.

Що за лиха година! ніколи не траплялось раніш такого, — розвів руками десятник.

Страшенна думка блискавкою промайнула старому шахтареві в голові. Він не своїм голосом гукнув:

— Хутчій тікай хлопці, зараз завалиться!.. Скотина чує лихо...

Не треба було вдруге гукати. Шахтарі ледве встигли вихопитись, як важка стеля в „стовбі“ й над штреком, з надзвичайним грюкотом і тріском, завалилася, по-

щепивши товсті дубові підпори на тонісенькі трісочки.

Мабуть з хвалину стояли люди не рухомі, скам'янілі, пополотнілі від жаху; смерть зазирнула їм у вічі. Нарешті, немов по команді, почали хреститись і дякувати богові за рятунок.

А Воронько стояв спокійно в стайні. Підвівши голову, він смикає крізь щаблі запашне сіно, навіть не знаючи про те, що обрятував розумних людей від наглої смерти.

* * *

День за днем, місяць за місяцем, рік за роком минав на горі, а в шахті під землею тяглась тяжка, безпросвітня довічна ніч.

Воронько возив вагончики, їв, пив. Од доброї їжи він зробився гладкий, круглий, як опецок, але від постійної шестилітньої біганини по калюці занепав на ноги. Стоячи похнюпившись біля ясел в стайні, підгортає він по черзі то одну, то другу ногу і часто увісні важко з присвистом зітхав.

Дід Антип давно вже зауважив, що з Вороньком діється щось погане. Не раз він підходив до нього, нагинається, стогнувшись, й тикає кривим, корячкуватим пальцем коневі в коліна, вище копит, і все бурчав, все бубонів і лаявся.

— Що товаришу, непереливки мабуть нам з тобою? А ти-ж як думав,—ми з каменю з тобою, чи що?.. Ні, брате,—камінь і той не видержує, а ми-ж, що не говори, живі створіння. У мене, товаришу, ще раніш твого ноги болять... і груди... ох, як болять... дихати боляче. А ти думав ні? Ти думав, старий Антип із заліза?.. І залізо, голубе, іржавіє... То вони тільки,—дід має рукою в темряву,—думають, що нам зносу немає, що ми ледащо... Де вже там!.. А треба, брате, держатися. Тобі що?—дурниця. Витягнуть „на-гора“ й доб'ють довбнею, й шкуру здіймуть, а мене товаришу, довбнею не дістанеш, і шкури не здіймеш, хоч би й забажав. Закону такого ще поки не вийшло. Та й на віщо кому моя шку-

ра? Бубона з неї не зробиш, надто обшарпалаєш... А жерти треба, живота не урезониш. Ну, й тягтиму... А чим—спитай? І сам не знаю. Висмоктали, все вимотали, нічого не зосталося.

Пройшло ще кільки тижнів. Воронько не міг вже стояти, / перестав їсти, лягав, натягнувши повода, й тихо дрімав. Не знали було, чи думав він про що, чи може чекав тільки на смерть. І химерною здавалася думка, що над такою гладкою, здорововою й могутньою істотою, витає смерть.

Завітав якось до стайні штейгер *), прочувши, що Воронько слабий. Подивився він на лежачого коня, не поняв віри хворобі, взяв батога й тричі оперезав Воронька впоперек. Кінь не підвівся, а тільки трівожно розплющив очі, мотнув головою і знову спустив її до землі, злехка здрігаючись під шипучим хльосканням батога,

— Що з ним?—звернувся штейгер до діда Антипа.

— Ноги, сказати, ниють,—запобігливо обізвався старий, зцупивши з голови картузом.—Пройшли наскрізь вохкістю, сказати, як би риматиз...

— Ревматизм?... Хе... Вже ти й скажеш, слухай тільки.

— Так тошно, ваше благородіє.

— Ну, то нічого його й держати тут,—промовив штейгер, штовхонувши Воронька чоботом,—видать „на-гора“! Скажу, щоб дали другого.

— Слухаю,—муркнув десятник.

Штейгер вийшов.

— Отака-то, товаришу,—решта!

Дід, важко зітхнувши, сів на цебро біля ясел, подивився на Воронька, витяг кесет і люльку й почав колупати в ній пальцем. Дві буйні старечі слізни тримтели на віях.

За годину прийшло чоловіка з шість кремезних байдужих шахтарів, підвели стусанами Воронька з-під ясел і повели до кліті. Там вони спутали його, повали-

*) Доглядач за роботою в шахті.

ли на кам'яні плити, скрутили вірьовками, поклали на низьку дерев'яну вагонетку й стягли в кліть. Дід Антип в останнє погладив його по крижу... Кліть піднялася, тремтячи, й Воронька обгорнула чорна-чорна страшна пітьма й скажений жах. Напруживши останню силу, він рванувся, але цупко було затягнуто вузли на вірьовках. Вороночко більш не силкувався. Його підіймали, а йому здавалося, що він падає кудись глибоко-глибоко в чорну безодню. Хвилина здалася за вічність...

... Що воно?.. Давно забутий пах залоскотав йому в носі. Вороночко широко роздув ніздрі й жаденно удихав його всіма легенями. Бліскавкою встало перед ним все минуле, давнє... Так, так, пахне весною, він пригадав... Що це біліє вгорі?... Світло, справжнє, сояшне світло... Ще мить— і Вороночко на горі. Бурхливим потоком полилися йому в вуха надземні вільні згуки, дивна музика степу; бліскучими пасмами злотистого сяйва засміялася до нього гаряча, весела весна. Його боляче різонуло по очах, ніби хто ножем провів по них... Але Вороночко радо-радо заіржав: він ще раз бачив... сонце!..

Його роз'язали, розплутали й поставили на ноги. Молодий бадьюорий шахтарь сіпнув за поводи: но!..

Вороночко не йшов.

— Но!..

Вороночко повернув голову й мазнув другого шахтаря в обличчя ніздрями.

— Та він, товариші, нічого не бачить!..

Так. Вороночко осліп, осліп в ту мить, як сонце ласково блиснуло йому в вічі... За довге пробування в темній проклятій шахті, Вороночко одвик од світла, а люди, розумні люди, підіймаючи сердегу на гору, забули зав'язати йому ганчіркою очі...

Весною.

... Смутно, що з такого раю
Зробили ми долину мук без краю,
Де тільки й можна плакати-ридати.
В. Самійленко. („Україні“ 81).

Стояла сьома година ранку. Штейгерові Сосновському й сьогодні, як і вчора, не здужалось. Але весняне сонечко так привабливо зазирало до його в кімнату, наче хотіло доконче викликати його на вулицю. І він мусив скоритись.

Зодягшись у „шахтьорку“, звичайну робочу одежину, Сосновський вийшов на ганок. Сонце кинуло просто в вічі йому цілий сніп гарячого ясного проміння. Він прижмурився, боком, скоса подививсь на небо й усміхнувся привітною усмішкою. А сонце сміялось, раділо і з блакітного неба, і з зеленої землі; на їй сірими, прикрими плямами визначалися сірі будинки убогих шахтарських халупок, брудних і сумних. Далі розіслався широкий степ, а за ним, геть на обрію, в ранішньому тумані маячіло в садках якесь село з високою гостроверхою дзвінницею.

Будинок, де жив Сосновський, стояв з краю. Що-дня, йдучи до шахти, Сосновський спинявся на хвилину на хвірточці і мовчки, з радісною усмішкою любовав здалечини, з просторого степу, що, мов пишний зелений килим, слався перед ним; скріз по степу горіли, мов краплині свіжої крові, головки яскраво-червоних воронців, і це надавало степові такої краси, що не можна було очей одірвати од нього. А в небі бреніли завзяті співці весняні, незримі жайворонки: неначе невідомий ве-

летень-музика натягнув од землі до неба незримі струни й дзвенів на них невимовно-дивний гімн весні й сонцеві, величньому, палкому сонцеві, що є початком і кінцем життя... В душі піднімавсь якийсь чудовий, солодкий смуток, і серце од того смутку билось палкіш, в-одно з чаївною музикою природи, кров буяла в жилах, вся душа сповнялась завзятим бажанням... Степ дихав... Він жив кожною своєю билинкою хисткою, кожною непомітною квіточкою, найдрібнішою комашиною, метеликом, коником, пташечкою...

Сосновський любив степ, кохався в його просторищі, любив, як вдячний син свою родину. Йому й тепер хотілось вийти на серед степу, упасти на траву, обняти його міцно-міцно й злитися з ним в єдиному подиху, в єдинім бажанні, в єдинім акорді.

— Як гарно!.. — несамохіть вирвалось у Сосновського. Він усміхнувся лагідно й повернув до шахти.

Йому треба було проходити поуз шахтарську колонію. Вона зовсім не підходила до того, що було навколо. Сірими невеселими рядами стояли будинки; по-між ними без ладу роскидано було прибудовання: хліви, льохи, курники; нечепурні нужники, що стояли теж рядками, просто поперед вікнами, надавали й без того поганій картині якогось сороміцького вигляду. По-біля „балаганів“ (так звали шахтарі свої нудні оселі) грались на сонці задріпані, замурзані діти: в їхніх рухах не було звичайної дитячої жвавости й радості; батьківська млявість од тяжкої каторжної праці наложила й на них свою пекельну печать.

— Штегаръ іде,—зашепотіли де-які діти, побачивши Сосновського, й дивились на нього своїми байдужими оченятами.

Вікна подекуди було відчинено, і звідтіля несло лайкою жінок, важким духом кислої капусти, прілих онуч. Відкілясь почулось гепання в чиюсь спину й страшений дитячий вереск. Сосновський повернув у той бік голову. Діти з зацікавлен-

ням звели на нього свої очі, наче ждали, що він скаже з приводу такої пригоди.

— Лушку б'ють,—мовив якийсь хлопчик; юрба дітей, ніби цього тільки й ждала, голосно зареготалась.—Она хлеб крадьоть,—насмілився хлопчик, і замурзана зграя знов зареготалась.

З одного вікна висунулось гостроносе обличча молодої дівчини і втопило в очах Сосновського свої сірі, цікаві баньки; безсорохна усмішка тримтіла їй на устах. Сосновський знат, що то дочка коваля Коропа, і що ковалиха за гроші продає на яку годину отсю дочку, то одному, то другому шахтареві; знат він і те, що ковалиха потай продає шахтарям горілку, під самим носом у поліцейського надзвірателя, і що в неї що-вечора роспusta й піяцтво.

Сосновський насупив брови...

— Навіщо це отаке?—думалось йому.— Як гарно на світі,—весна, сонечко, степ, а тут... І чому ці халупки будовано отак, вкупі,—немов місця мало?.. Чому не поставити кожний будинок окремо, обсадити його вишнями, бузком, посадити під вікнами рожу, сояшники... Як гарно було-б... Та і по всьому, хіба можна знайти оправдання самому істнуванню такої праці, як отся шахтарська, що завчасно псує життя людям і наближає їх до смерти?..

Він розуміє тепер, чому бідний обідраний степовик неохоче стає до роботи на шахти. Степовик воліє краще пухнути з голоду, не зібравши нічого на своїй убогій ніві, ніж заробляти на прожиток у шахті. Він—син степу: зроду степ привчив його відчувати красу свого простору, вільного запашного повітря й сонця. „На шахті—то робота кацапська“, зневажливо одповідає він, як спитаєте, чом він не йде на заробітки до шахти. Й справді: на шахтах сила робочого люду—захожого з московщини; хіба в ряди-годи стрінеш наших людей, та й то тільки на поверховій роботі...

Он переступив поріг млявий заспаний шахтарь, байдужо подивився довкола, потім на сонце, позіхнув голосно, не звертаючи уваги на „штегаря“, й знов потяг у

свою нору. Шлях перейшов Сосновському товстий рудоусий надзиратель, щось буркнув під-ніс і, незgrabно кивнувши головою, торкнувсь грубими пальцями до козирка своєї засмальцьованої шапчини з кокардою.

— „На разсвѣтъ приговоръ приведенъ въ исполненіе“, — чогось промайнули в голові Сосновського ті казенні слова, такі звичайні в останні дні громадянського життя. — „Хорошо умереть на зарѣ!“ — виринали другі слова, і чорні думки, мов сполохані круки, знов линули й зникали одна за одною, лишаючи на серці якийсь тупий біль.

— Та чи справді так вже хороше на світі?.. А це, це... Яке дивне те, що утворила природа, і яке-ж гидке — утворене людськими руками... Кому воно потрібне?.. гидкі ті люди, що присилували отсих людей жити так... так... Не по звірячому, ні... Звірі живуть хороше, в згоді з природою, — природа по сути своїй не може бути гидкою. Вони присилували їх жити так, як жодна тварина не живе на світі. Гидкі й ті, що скорились ім і гинуть у цих брудних оселях, де саме повітря повне зарази... Ні, вони не гидкі... вони мізерні, в їх дух пригас, голод і шахта підтяли їхню силу, душу, серце, розум, почуття; в їх не зосталось навіть звірячого природного почуття, бо й птиця знає й любить гніздо своє, а звір — кубло, і живуть вони, як хотять: сміються до сонця, радіють з дітей, журяться, як їх немає... А ці?.. Вони давно вже позбулись навіть потреби в сміхові, або в слізозах; злість, запекла зневіднависть опанувала їхньою душою, серцем, розумом. А коли й сміються вони часом, то сміються гидко, аплачуть од злости...

А сонце шалено сміялось, наче в сміхові його одбивалась уся радість світова; воно наче говорило: чому-ж ви не смієтесь, отак, як я? чого ви смутні, як ніч? чого ви брудні, а не ясні, як я?..

Сосновський непомітно опинився біля шахти. Не заходячи до конторки, він ви-

ліз по східцях на поверх надшахтної будівлі, щоб в „кліті“*) спуститись у шахту.

Важко грюкаючи вагончиками з вугіллям та зглеєм, метушились біля „ствола“**) брудні „одкатчики“***) Дехто гнав вагончики порейках, прокладених на естокаді****), й докотивши до „опрокидивателя“, перевертив їх колесами вгору: вугіль з грюкотом та ляпанням валився униз на величезну купу вугільну. А інші котили вагончики по глею, що високим валом тягся од шахти в степ: докотивши до краю, вони власним з'усиллям перекидали вагончика в гору колесами й вигрібали з його мокрий, холодний глей.

Одягнені вони були, як і звичайно, в лахміття; на ногах у них були—у кого чоботи, у кого постоли, а більш „чуні“. Сосновський не раз бачив їх такими, але сьогодня вони здавались йому надто нечепурними. Він вийшов на естокаду.

Боже, яка краса!.. Степ, степ і степ, скільки око сягне! Ген в далекій лощині ще досі білі злехка ранкова імла: ще сонце не встигло простягнути до неї свого золотистого проміння й висссати її звідтіля. на косогорі ворушилась отара, або гуртуючись у величезну сіру пляму на зеленому тлі, або розбігаючись шматочками вздовж лощини й поринаючи в прозорій імлі. Не хотілось очей одривати од цієї надзвичайно пишної, живої картини, не хотілось лізти в шахту...

Поуз шахту гадюкою звивався вузенький шлях. По шляху торохтіла вбога повозчина, запряжена двома невеличкими шкапинами, що скидались на лошат: вони

*) Кліті—залізна клітка, в котрій спускають у шахту і підіймають на гору людей і вагончики з вугіллям, глеєм, стойками, або чим іншим.

**) Ствол—головний колодязь, котрим спускаються в шахту.

***) Одкатчики—шахтарі, котрі одкачують вагончики з вугіллям.

****) Естокада—довгий поміст на високих паях; на помості прокладено рейки; по них шахтарі котять вагончики з вугіллям; перекинувши вагончика над дірою в тому помості, висипають вугілля на землю.

ше до того були й підстрижені. На повозці сидів похмурий селянин у драній свитці з капелюхом на голові, не вважаючи на те, що на дворі пишала весна.

В ту мить, як повозчина порівнялась з шахтою, „одкатчик“ поставив вагончика на „опрокидыватель“, і вугілля з грюкотом, мов рेगочучи дрібним сухим реготом, посыпалось униз під естокаду, піднімаючи круг себе чорну близкую куряву. Коні раптом спинились, перелякані, й посунулись назад, аж дишель затріщав.

— Но-но! бодай ви виздихали! — з ненавистю визвіривсь на них дядько.

Але одна шкапина рішучо підняла голову, упершись передніми ногами в землю й присівши трохи на задні. Мотузяна шлейка насунулась їй на вуха. Дядько неначе ждав цього: він вихопив з-під себе ломаку й почав гатить коняку по спині. Коли це не помогло, він зскочив з повозки й бив коняку по боках, по ногах, по вухах, бив з якимсь чортячим захопленням. Здавалось, бив він її не за те, що вона стала й заноровилася, а через те, що тією бійкою він виливав якусь давню, запеклу злість, і не на бідолашну скотину, а взагалі на все: на весну, що така вбрана й вродлива, на сонце, що весело од щастя сміялось до всього, на степ, що вабив до себе безмірним простором та красою, на солодке, запашне повітря, що ласково, ледві торкаючись, цілувало його...

— А, яка бридка сцена! — буркнув Сосновський. Щось здавило йому горло. Він повернув голову й дивився у другий бік; в уях йому лунали глухі удари.

— Здорово лупіть! — звернувся не знати до кого „одкатчик“. — Бей, я їво знаю! — додав він дядькові униз, голосно рे�гочучи.

А жайворонки виспіували у небі свій величній гімн сонцю. Он уже й імла сливе зовсім розійшлась; видко було, як вівчаръ зганяв до купи шпанку. А це що виїхало на коні з балки?.. Чоркес, чи що?.. Сосновський пригадав, що увесь цей степ, уся ця краса,—в одних руках у поміщика Томсона; він одразу зрозумів, чого селя-

нин такий вбогий і чого він такий злючий на все.

Далі коні не видержали катування й мов скажені понесли повозку по степу. Дядько вгледів черкеса об'зника і вживав усіх засобів, щоб спинити коней та повернути їх на шлях. Але все було на-даремне: роздратовані шкапи, позадиравши голови, несли, що єсть духу, а дядько держався за повозку і голосно гукав. . Черкес угледів та-кий „безпорядок“ і пустив свого коня на-вазводи; ось він вже догнав повозчину, вхопився з коня за віжки, припинив лошаків, обернувся до дядька й почав шмагати його нагаєм по плечах...

Сосновський одвернувся й пішов до „кліті“, а „одкатчик“ аж за живіт хапався од реготу, дивлячись, як черкес вчить „хахла“ їздити по шляху. Сосновський підійшов до „рукоятчика“. — Навіщо воно? — прошепотів він.

— Чого звольте? — обізвавсь „рукоятчик“.

— Що?

— Я думав... ви наче щось казали ..

— Дай „кліть“.

„Рукоятчик“ одчинив йому хвірточку й подав смердючу лямпочку, а сам стукнув машинистові гасло.

Затремтіла кодола, й „кліть“ поволі піднялась у гору. „Рукоятчик“ вихопив з під неї „кулаки“ й вона прожогом пірнула в глибоку пащу, чорну, як ніч.

Сосновському хотілось плакати. Густа пітьма, вонка, нудна, обхопила його. Світло од лямпочки тільки підкреслювало цю темряву й надавало їй якийсь зловістний відтінок. В очах йому ще й досі, мов далека зірниця, сміялось сонце, могутній бог, що він так в йому кохався; од „шахтьорки“ штейгерової досі віяло м'ягким приємним теплом, пахло промінням сояшним; лямпочка чадила, як кепсько заправленний каганець, але той чад не міг перебити дратуючого паху весняного.. „Кліть“ стукала й тремтіла, мов віз, як його понесуть коні по ярах та рівчаках. Зверху за комір впало дві-три холодних краплинни. Сосновський згорбився.

— А—а, чи скоро край!..—зітхнув він. Хвилина, здавалось йому не мала кінця. Аж ось „кліть“ пішла тихше, вдарила в дно, підскочила й спинилася.

„Стволовий“¹), побачивши штейгера за- побігливо підскочив до „кліті“.

— Пожалуйте, ваше благородіє.

— Ну що, як?—спитав Сосновський.

— Та нічого, все благополучно.

„Благополучно“... Якимсь глумом здавалось йому це слово—„благополучно“. Каторжна, гидка, брудна праця, в повітрі, отруєнім чадом, вугільним порохом і гниллю; праця, звязана з небезпекою для життя, що-дня наближаюча кожного робітника на годину до смерти,—це зветься „благополучно!“ Праця в могилі, в царстві смерти,— чі вона ж може бути „благополучною“?

І пригадалась йому давня шахтарська легенда, що він чув у штейгерській школі, ще як спускався у шахту „на практику“.

Та казка росповідала про високу, білу жіночу постать, що ніби-то з'являлась іноді шахтареві перед смертю...

Сосновський з жахом втопив свій погляд у темряву... Тихо-тихо, тільки й чутно, як тріщать товсті дубові стойки під страшенною стосажневою вагою землі, тріщать, мов тоненькі сухі трісочки... Десь дзюрчить вода... Тррак! луснуло поблизу, як з гармати. Сосновський трохи не впав і вчепився руками за одіж здивованого „стволового“. То луснула під стелею дубова поперечка, не здерявши давління з верху: з'явише у шахті звичайне.

— Пху, чорт!..—вилася Сосновський.— Прокляті нерви... Чого це я так розгинтивсь?...

Коло „ствола“ стояло де-кільки вагонів з вугіллям і глеєм, де-які на плитах, а інші ще на рейках; „стволовий“ по одному котив іх на кліть і видавав „на-гора“²).

— Багато видачі?—спитав Сосновський, щоб хоч трошки заспокоїтись. Серце йому

¹) Стволовий—шахтарь, котрий на дні ствола доглядає за спусканням і підійманням кліток.

²) На-гора—з шахти на гору.

тіпалось, і здавалось, що він навіть чує, як воно стукає.

— Ще не багато, ваше благородіє, може вагончиків з двадцять... Рано ще...

Але Сосновський вже не слухав його. Він втопив погляд свій у пітьму, в „штрек“, що глибокою велетенською пащекою стояв йому перед очима. Пара рейок, що зникали десь у глибині, здавались йому страшним роздвоєним жалом якогось страховища: воно роззвялило свою пащу й хотіло його поглинути. Що воно?.. Здалека почувся невиразний глухий гомін, і далеко, далеко щось забіліло. Воно ворушилось і, наближаючись, все більшало. Сосновський виразно бачив високу, білу постать... Смерть зазирнула йому в вічі й обвіяла холодним духом.

— Вона!... — затремтів він і знову вчепивсь руками в одежу „стволового“.

— Та Господь з вами, ваше благородіє!.. — заспокоював його шахтарь, — чого це ви?.. То-ж „партія“ йде. Чуєте, як вагончики цокотять?.. Ви, мабуть, нездужаєте?..

А й справді — „партія“. Так, так, це „партія“... Сосновський вже виразно рospізнав білу коняку, що підтюпцем везла вагончики з вугіллям, що-разу нагинаючи голову, щоб не стукнутися лобом об навислу зверху, поламану поперечку.

— Гі—го!.. — мов навіжений поганяв „коногон“, і луна здалека глухо передражнила його. „Гі—го!“... почулось в скількох місцях зловістним реготом, ніби хто гукав у величезне барилlo.

— Тихше, тихше ти, — ідол! — вилаяв його „стволовий“.

— Чаво тише?.. Хо-хо-хо!.. Пррр... окаянная!.. Вороч!.. — мов граючись вигукував парубок.

Але коняка й сама вже бачила, що треба „на вороч“*), і ледві-ледві встигла одскочити. „Коногон“ звичним рухом хотів одчепити барок, перекиливши голову за край вагончика, але...

*) На вороч — на бік.

Страшений хряск, грюкіт... Сосновський бачив тільки, як мигнула униз, між вагони, лямпочка, що була причеплена погоничеві на голові, і раптом погасла. Залізний вагончик з неймовірною силою вдарився об другий, одскочив і знов вдарився, під натиском задніх. „Коногон“ як лежав, так більш і не підводивсь, навіть не ворувався.

„Стволовий“ підбіг до нього, вхопив за плечі й підняв, але з жахом упустив: замісць голови у того була скрівавлена маса.

Сосновський скрикнув несвіцьким голосом і повалився на плити...

Очунявся він під теплим, ласкавим сонячним промінням на естокаді. Коло його метушився з водою конторщик. Сосновський підвівсь з ослону і озорнувсь довкола. Він не міг одразу пригадати, що йому сталося, тільки почував, що сталося щось дуже страшне, до смерти подібне... Але сонце... воно так радісно сміється з неба, сипле нечисленними пасмами гарячого проміння... А степ... вільний степ!... Вже піднявся вітрець і хвилями колише густу, зелену траву й тирсу... Як хороше!... яка краса!...

— Але що зо мною?... — думав Сосновський.

Він подивився на конторщика, потім на шахтарів, що клопотались біля „ствола“ над чимсь, і... пригадав усе...

І сонце, і степ одразу потемніли...

Сосновський встав і, непритомно ступаючи ногами, підійшов до сходів. Конторщик пособив йому злізти на землю.

Він пішов, не озираючись, до-дому, щоб ніколи не вертатись сюди...

А сонце сміялось і не хотіло знати нічого...

Українське Видавництво

„Знаття—то сила“

мас видавати книги про

справи громадські, економич-

ні, політичні і літературні.

Видавництво „Знаття—то

сила“ найбільшу увагу зве-

татиме на робітничу справу—на становище робочого люду, робітничі закони, на професіональні робітнице союзи, на ко- ративні товариства, як і на всі інші культурні, економічні, політичні потреби та справи робітників села і міста.

Адрес редакції і контори видавництва: Київъ, Б. Портьєвська 76, кв. 1. Видавництво „Знаття—то сила“, Н. В. Портьєв.

Вийшли з друку:

1. М. Портьєв. Про автономію України. Ціна 15 коп.

2. С. Черкасенко. На шахті. Ціна 12 коп.

ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ:

2. Про кооперацію. 3. Про податки. 4. Автономія України і марксізм. 5. Пролетаріат на Україні.

ВИДАВНИЦТВО має на увазі видавати пере-

„ШЛЯХ“

клади з соціологічних питань.

Вийшла з друку:

1. Весь світ в українській справі

(подія 12-го квітня 1908 року).

Голоси преси німецької, польської, російської, української, чеської і т. д. Впорядкували

В. Степанківський і Л. Юркевич. Ціна 50 коп.

Дружуються:

Луї де Брукер. Партія та професіональні спілки.—К. Каутський. К. Маркс і його історичне значення.

Видавець „Шляху“ Левко Юркевич.

РІК ВИДАННЯ ТРЕТИЙ

Приймається передплата на рік 1908
НА ГАЗЕТУ

„РАДА“

Умови передплати з приставкою і пересилкою в Росії: на 1 рік 6 карб., на 6 міс. 3 карб. 25 коп., за 1 міс 65 коп. За границю: на рік 11 карб., на півроку 5 карб. 50 коп., на 3 міс. 2 карб. 75 коп., на 1 міс. 1 карб.

БЕЗПЛАТНИЙ додаток: Т. Шевченко. „Кобзарь“ останнє видання.

Адреса редакції і головної контори: у Київі, Велика Підвална вул., біля Золотих Воріт.

Приймається підписка на 1908 рік
НА ШТОТИЖНЕВУ ГАЗЕТУ

РІК ВИДАННЯ „СЛОВО“ ДРУГИЙ

„СЛОВО“ призначено для українських городських і сільських робітників.

Підписна ціна з пересилкою і доставкою: в Россії на 1 рік—3 р., на місяць—30 коп., одне число 5 коп., за границю на 1 рік 5—руб., на 1 місяць—50 коп.

Адрес редакції і контори: Київъ, Большая Владимирская № 76, кв. 1.